

Lisovenko A.F. Factor structure of the individuals exposed to varying degrees of envy. The article deals with the results of theoretical and empirical study of psychological characteristics of persons prone and not prone to envy. It has been found that envy can be regarded as an established property of the individual, which demonstrates a passionate to what the object of comparison owns, and characterized by specific emotions, thoughts and considerations regarding self and others, which manifests itself in a specific behavior. To identify indicators of proneness to envy we have used the original test-questionnaire «Differential diagnosis of personality tendency to envy» (ДІЗА) and questionnaire «Social identity guidelines towards jealousy» by O.P. Sannikova, A.F. Lisovenko. For the diagnosis of personality traits that are important for the regulation of behavior and social adaptation, we have used personality questionnaire «Freiburger Persönlichkeitsinventar» (FPI, Form «B»). The results of quantitative and qualitative analysis basing on the interrelations indicating proneness to experience envy with the specter of personality traits are presented as well. The analysis of profiles of factor of personality structure, which were studied in the groups with maximum and minimum values of the overall envy index, implies forming of psychological portraits of individuals who are predisposed to envy or not. It has been empirically stated that the proneness to experience envy is accompanied by symptoms of certain personality traits, namely, emotional lability, neurosality, shyness, irritability, depression, etc.

Keywords: envy, susceptibility to jealousy, proneness to envy, factor structure, individual characteristic.

УДК 159.942

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ ГНУЧКОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

О.А. Лукасевич

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Запорізького національного університету
galitskayao@ukr.net

Лукасевич О.А. Розвиток емоційної гнучкості майбутніх психологів. У статті досліджується проблема емоційної складової професійної діяльності психолога. Розкрито поняття «емоційна гнучкість» у сучасній психології. Представлено аналіз психологічної структури емоційної гнучкості особистості психолога. Розглянуто та відібрано ефективний діагностичний інструментарій для визначення психологічних особливостей розвитку емоційної гнучкості. В результаті емпіричного дослідження підтверджено наявність структурних компонентів емоційної гнучкості майбутнього психолога: емоційна стійкість, емоційна експресія, емпатія і рефлексія. Сформульовано висновок про те, що емоційна гнучкість являє собою цілісне структурне утворення, яке дозволяє особистості швидко, легко адаптуватися до нових, неочікуваних ситуацій, виявляється у здатності розуміти, усвідомлювати і управляти своїми та чужими емоційними станами, настроєм, виражається у здатності адекватно, зовнішньо експресивно, виразно демонструвати свої емоції, входити у емоційний стан співрозмовника, створюючи атмосферу співпереживання і співучасті.

Ключові слова: емоційна гнучкість, емоційна стійкість, емоційна чуттєвість, емоційна експресія, рефлексія, емпатія, емоційна саморегуляція, емоційна спрямованість.

Лукасевич О.А. Развитие эмоциональной гибкости будущих психологов. В статье исследуется проблема эмоциональной составляющей профессиональной деятельности психолога. Раскрыто понятие «эмоциональная гибкость» в современной психологии. Представлен анализ психологической структуры эмоциональной гибкости личности психолога. Рассмотрен и отобран эффективный диагностический инструментарий для определения психологических особенностей развития эмоциональной гибкости. В результате эмпирического исследования подтверждено наличие структурных компонентов эмоциональной гибкости будущего психолога: эмоциональная стойкость, эмоциональная экспрессия, эмпатия и рефлексия. Сформулирован вывод о том, что эмоциональная гибкость представляет собой целостное структурное образование, позволяющее личности быстро, легко адаптироваться к новым, неожиданным ситуациям, проявляется в способности понимать, осознавать и управлять своими и чужими эмоциональными состояниями, настроением, выражается в способности адекватно, внешне экспресивно, выразительно демонстрировать свои эмоции, входит в эмоциональное состояние собеседника, создавая атмосферу сопереживания и соучастия.

Ключевые слова: эмоциональная гибкость, эмоциональная стойкость, эмоциональная отзывчивость, эмоциональная экспрессия, рефлексия, эмпатия, эмоциональная саморегуляция, эмоциональная направленность.

Постановка проблеми. Сучасна освітня парадигма характеризується орієнтацією на розробку гуманістичних основ навчання, на розвиток взаємодії між учасниками освітнього процесу, на становлення внутрішнього світу людини. Реалізувати ці напрямки може лише гуманна, внутрішньо багата, творча особистість, яка володіє розвинутою психологічною гнучкістю, зокрема, емоційною.

Тому сьогодні особливо гостро постає потреба у емоційно гнучких спеціалістах допомагаючих професій, які здатні виховувати і навчати майбутнє покоління як більш освічене та емоційно зріле у всіх аспектах своєї психічної діяльності (В.І. Андреев, О.Г. Асмолов, Ш.О. Амонашвілі, Б.П. Бітінас, М.І. Д'яченко, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, О.І. Щербakov та ін.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перш, ніж розпочати аналіз структурних компонентів емоційної гнучкості студентів психологів, звернемося до визначення значення досліджуваного феномену. Особливістю професії психолога є багатоаспектність його діяльності: психодіагностика, психокорекція, консультування та просвітня діяльність (М.Р. Бітянова, Л.Д. Столяренко, В.М. Карандашев), що висуває до нього високі вимоги як в інтелектуальній, так і в емоційній сфері.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, присвяченої емоційним професійно-значимим якостям сучасного психолога, дає змогу заключити, що він повинен володіти емоційною стійкістю (М.І. Д’яченко, Б.В. Кулагін, В.С. Мерлін, Є.О. Клімов, Л.М. Мітіна, Я.Р. Амінева, Т.Д. Кочубей, І.Ф. Аршава, Е.Л. Носенко та ін.); емпатією (Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, С.Л. Братченко та ін.); емоційною гнучкістю (Л.М. Мітіна, Є.С. Асмаковець, О.О. Лобач, Т.Ф. Бочарникова, Л.М. Аболін та ін.); емоційною чуттєвістю (Е.Ф. Зеєр, Є.Є. Симанюк та ін.); високою саморегуляцією (А.С. Кузнєцова, В.В. Барабаншикова, Т.І. Сущенко та ін.); конгруентністю (С.Л. Братченко); розвинутими експресивними здібностями (Л.М. Мітіна) та ін.

Мета статті – розкрити та обґрунтувати структуру емоційної гнучкості психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Вважаємо, що емоційна гнучкість є професійно значимою якістю для спеціаліста психолога. Поняття «емоційна гнучкість» вперше було розглянуто Л.М. Мітіною у концепції професійного розвитку особистості педагога. Професійний розвиток, за визначенням вченої, є становленням, інтеграцією та реалізацією у педагогічній праці професійно значимих особистісних якостей і здібностей, знань і вмінь, а найголовніше – як активне якісне перетворення свого внутрішнього світу, що веде до принципово нового устрою і способу життєдіяльності [6].

В подальшому дослідженням методологічного обґрунтування емоційної гнучкості займалися Є.С. Асмаковець, К.М. Семенова, О.О. Лобач, Т.Ф. Бочарникова та ін. Структура емоційної гнучкості маловивчена, її опис зустрічається у концептуальній моделі професійного розвитку Л.М. Мітіної та її послідовників (Є.С. Асмаковець, К.А. Аветісян), а також у роботах К.М. Семенової.

Так, Л.М. Мітіна та Є.С. Асмаковець у структурі емоційної гнучкості виокремили дві підструктури: емоційна стійкість та позитивна емоційна експресивність, які взаємообумовлені. Емоційна стійкість характеризується як здатність управляти своїми емоціями, настроєм, як вміння знайти адекватне пояснення ситуації та реалістичне вербальне і невербальне вираження. Емоційна експресивність виникає тоді, коли виразність, закладена у рухах, жестах, міміці, мові, її інтонаціях, дозволяє передати не лише особливості характеру психолога, а й образ думок, ставлення до різних соціальних цінностей, і, звичайно, його переживання [3; 5].

К.М. Семенова розглядає емоційну гнучкість як один із компонентів емоційної культури педагога і виокремлює три компоненти: емоційну експресію, емпатію і емоційну чуйність. Емоційну експресію науковець визначає як виразність, закладену у рухах, жестах, ході, мові, міміці; емпатію як системне утворення, яке включає відображення і розуміння емоційного стану іншої людини, співчуття і активна допомога іншому; емоційну чуйність як здатність відобразити почуття, прийняти його, не розчиняючи повністю почуття іншого у своїх почуттях [7].

Вивчаючи механізми емоційної стійкості, Л.М. Аболін довів, що емоційна стійкість і багатство емоційних переживань служать підґрунтям гнучкості емоційної поведінки [1]. Слідом за Л.М. Мітіною, українська дослідниця О.О. Лобач, розглядаючи емоційну гнучкість як гармонічну єдність емоційної стійкості та емоційної експресивності, доповнює визначення вмінням творчо змінювати модальність актуалізованої ситуативної емоції [4].

Аналіз концептуальних позицій [2; 3; 7; 8] щодо структури досліджуваного феномену показав, що:

- до емоційної гнучкості входять дві підструктури: емоційна стійкість і позитивна емоційна експресія;
- емоційна гнучкість включає в себе такі компоненти як емоційна експресія, емпатія та емоційна чуйність.

Оперуючи результатами досліджень названих авторів у сфері вивчення проблеми емоційної гнучкості, ми зробили спробу представити структурну модель емоційної гнучкості студентів психологів.

У структурі емоційної гнучкості майбутніх психологів ми виокремили, слідом за К.М. Семеновою, наступні складові: емоційну стійкість, позитивну емоційну експресію, емоційну емпатію і рефлексію своїх емоційних станів. Ці складові емоційної гнучкості взаємопов'язані, взаємообумовлені і взаємодоповнюють один одного.

Крім того, запропоновані нами структурні складові відображають абстрактний рівень опису досліджуваного феномену. Перехід від абстрактного, теоретичного рівня до конкретних спостережень здійснюється за допомогою емпіричних індикаторів, що забезпечують операціоналізацію теоретичних понять. Виходячи з цього емпіричний індикатор визначався нами як зовнішньо диференційований показник емоційної гнучкості, виражений у кількісній і якісній характеристиці показника відповідності.

В результаті нами позначені наступні показники емоційної стійкості: індекс життєвої задоволеності, домінуючі емоційні стани (схильність до переживання страху, схильність до переживання гніву, емоційна стійкість, ситуативна тривожність, особистісна тривожність, управління своїми емоціями, управління чужими емоціями і самоконтроль). В структурі емоційної експресії представлено домінуючий емоційний стан (схильність до переживання радості, шкалу «спонтанності», шкалу «сензитивності до себе», шкалу «контактність» і «контроль експресії»). До компоненту «емпатія» віднесено раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки емпатії, проникаючу здатність в емпатії, ідентифікацію в емпатії. До компоненту «рефлексія» належать такі показники як рефлексія, саморозуміння, розуміння своїх емоцій, розуміння чужих емоцій, здатність до розуміння своїх і чужих емоцій.

На етапі констатуючого експерименту були обрані діагностичні методики, які достовірно вимірюють показники структурних компонентів емоційної гнучкості. Враховуючи, що вивчаємий феномен раніше досліджувався лише в окремих роботах, нами були використані апробовані і стандартизовані методики. При виборі найбільш ефективного дослідницького інструментарію перевага надавалась методикам, що взаємодоповнюють і взаємоперевіряють одна одну.

Відтак, до діагностичного блоку увійшли наступні методики: тест «Індекс життєвої задоволеності» Н.В. Паніної, самоактуалізаційний тест Е. Шострома, адаптований Ю.Є.Альшиною, опитувальник самооцінки рівня реактивної і особистісної тривожності Ч.Д. Спілбергера і Ю.Л.Ханіна, методика Л.А. Рабінович, 16-факторний особистісний опитувальник Кеттелла, тест-опитувальник самовідношення Століна-Пантелеєва, діагностика рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко, діагностика рефлексії А.В. Карпова, опитувальник емоційного інтелекту Д.В. Люсіна. Обрані методики діагностики емоційної гнучкості студентів, майбутніх психологів дають змогу дослідити структурні складові вивчаємого феномену.

З метою отримання вихідної факторної структури емоційної гнучкості майбутніх психологів або її коректування, а також встановлення закономірностей між компонентами необхідно застосувати метод математичної статистики, а саме: метод факторного аналізу головних компонентів з подальшим варімакс-обертанням. При обґрунтуванні застосування даного методу у психологічному дослідженні ми спирались на визначення факторного аналізу як сукупності моделей і методів, орієнтованих на виявлення, конструювання і аналіз внутрішніх факторів на основі інформації щодо їх зовнішніх проявів. В результаті був обраний перевірочний, конфігаторний аналіз факторів, критерієм якості якого є відповідність структурі заданій дослідником. Таким чином, факторний аналіз дає змогу отримати просту модель взаємозв'язку явищ на більш високому, причинному рівні, що важливо як у теоретичних, так і у практичних дослідженнях.

Отримані результати дослідження показали наявність чотирьох основних факторів. Відтак, оптимальним є чотирьохфакторне вирішення дослідження. Перший фактор пояснює 20.25% сумарної дисперсії, другий фактор – 12.83%, третій фактор – 9.89%, четвертий фактор – 6.03%. До того ж лише чотири фактори мають власні значення більше одиниці. Виокремлені раніше фактори демонструють коефіцієнти факторних часток, що перевищують 0.5. Отримані фактори називаються уніполярними.

Аналіз факторних дисперсій і матриць дає змогу виокремити і узагальнити показники у наступні фактори.

У першому факторі найбільшу частку має шкала спонтанності (0.75) – здатність індивіда безпосередньо виражати свої емоції, суб'єкт не боїться вести себе природньо і розкуто, демонструвати оточуючим свої емоції. Дана шкала визначає, у якій мірі людина усвідомлює свої емоції. Шкала сензитивності (0.62) розкриває, у якій мірі людина усвідомлює яким чином

проявляються її емоції у поведінці. Шкала контактності (0.61) виявляє здатність до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційних контактів з людьми. Схильність до переживання радості (0.54) характеризується значним запасом у індивіда радісного настрою, обмеження швидко згладжуються, він чуйно відкликається на приємне збудження, протидіючи наслідкам засмучення.

Аналіз показників дає змогу назвати даний фактор емоційною експресією.

До другого фактору увійшли наступні параметри: здатність до розуміння своїх і чужих емоцій (0.87) – здатність розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів емоцій або інтуїтивно, чуйність до внутрішніх станів інших людей; здатність до управління своїми і чужими емоціями (0.82) – здатність і потреба управляти своїми емоціями, викликати і підтримувати бажані емоції і тримати під контролем небажані, здатність викликати у інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій; управління своїми емоціями (0.76); розуміння своїх емоцій (0.75); розуміння чужих емоцій (0.65); емоційна стійкість (0.68) як здатність управляти емоціями, настроєм, особливо вміння знайти їм адекватне пояснення і реалістичне вираження, та індекс життєвої задоволеності (0.58) – загальна адаптованість, пристосування людини до життя, виражена у емоційних параметрах.

Крім того, велику частку із негативним знаком має схильність до переживання страху (-0.66). Даний знак дає змогу нам інтерпретувати цей показник як схильність до подолання страху, характеристику індивіда як здатного до легкого подолання будь-яких побоювань, боязкості, здатного у більшості ситуацій знайти спосіб ефективно подолати труднощі і небезпеку. Схильність до переживання гніву (0.56) описується як здатність до опанування гніву, індивід не сердиться через дурниці, легко долає незначні перешкоди, обмеження, вони не викликають у нього надмірну досаду, роздратування, обурення. Дані параметри, поєднані у фактор, можна визначити як емоційну стійкість.

Третій фактор включив у себе такі змінні як загальний рівень емпатії (0.96); установки (0.70), які полегшують входження у стан емпатії; інтуїтивний канал емпатії (0.61) – здатність бачити поведінку партнера, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про нього, спираючись на досвід, що зберігається у підсвідомості; ідентифікація (0.61) – вміння зрозуміти партнера на основі співчуття, постановки себе на його місце (в основі ідентифікації виявляється легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідування); емоційний канал емпатії (0.52) – здатність людини входити у емоційний резонанс з оточуючими, зрозуміти внутрішній світ партнеру, вміння прогнозувати поведінку. Даний фактор можна визначити як емпатію.

Четвертий фактор поєднав у собі рефлексію (0.58) і шкалу саморозуміння (0.51). Крім того, у даному факторі можна відзначити параметр з негативним значенням – це особистісна тривожність (-0.59). Безперечно, висока особистісна тривожність не сприяє рефлексії своїх емоційних станів і саморозумінню. Особистісна тривожність як індивідуальна риса особистості людини, забезпечує адекватну емоційну реакцію на різні життєві ситуації, що несуть у собі загрозу для свого «Я»: самооцінки, рівня домагань, відношення до себе і т.д. Даний фактор визначено як рефлексію своїх емоційних станів.

Представлені параметри емоційної гнучкості взаємно корелюють, утворюючи чіткий графік, тобто збільшення/зменшення значень одного компоненту в середньому призводить до збільшення/зменшення значень іншого компоненту.

Таким чином, змістовний аналіз факторного аналізу дає змогу визначити показники компонентів структури емоційної гнучкості. Певні показники, заявлені у теоретичній частині дослідження не підтвердили свого зв'язку із компонентами досліджуваного феномену. Серед них самоконтроль, контроль експресії, раціональний канал емпатії, проникаюча здатність до емпатії. Обґрунтуванням випадіння даних параметрів із структури емоційної гнучкості є те, що показники самоконтролю визначають силу контролю своїх емоцій і загальної поведінки. Індивіди, які володіють такою здатністю, соціально уважні і педантичні, виявляють самоповагу і турботу про соціальну репутацію, іноді схильні до впертості. Очевидно, емоційна гнучкість виявляється не у постійному контролі своїх емоцій і поведінки, а у здатності виявляти, викликати і підтримувати у себе та інших людей окремі бажані емоції, управляти негативними емоціями і тримати під контролем небажані. Показник контролю експресії означає здатність керувати своїм емоційним станом і експресивним виразом своїх емоцій. Припускаємо, що це входить у протиріччя з компонентом емоційної експресії, який виражається у безпосередньому вираженні емоцій, виявляється у природній і розкутій поведінці, у демонстрації оточуючим своїх емоцій і тим самим створює обстановку довіри, співучасті і співчуття. Із фактору емпатії виключено два параметри: раціональний канал емпатії, оснований на

когнітивному компоненті, і принаюча здатність до емпатії, яка визначається як комунікативна властивість людини, яка дозволяє через поведінковий компонент створювати атмосферу відкритості і довіри. В той же час встановлено, що емпатія містить емоційну складову, яка виражається у здатності зрозуміти іншого на основі співпереживання, співучасті, постановки себе на місце партнера і здатності емоційно чуйно, гнучко реагувати в ситуаціях взаємодії з партнером.

Теоретичне обґрунтування структурних компонентів емоційної гнучкості і факторний аналіз дав змогу більш конкретно визначити зміст самого поняття досліджуваного феномену та його компонентів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Під емоційною гнучкістю психологів розуміємо цілісне структурне утворення, що дозволяє особистості швидко, легко адаптуватися до нових, неочікуваних ситуацій, виявляється у здатності зрозуміти, усвідомлювати і управляти своїми і чужими емоційними станами, настроєм, виражається у зданості адекватно, зовнішньо експресивно, виразно демонструвати свої емоції, входити у емоційний стан співрозмовника, створюючи атмосферу співпереживання і співучасті.

До структури вивчаемого феномену увійшли чотири компоненти, які мають наступний зміст:

- емоційна стійкість, яка характеризується загальною адаптованістю людини до життя, виявляється у здатності і потребі зрозуміти свої і чужі емоційні стани, управляти ними, своїм настроєм, заражати бажаними емоціями інших людей і тримати під контролем небажані, долати негативні емоційні реакції, особливо вміння знайти їм адекватне пояснення і реалістичне виявлення;
- емоційна експресія – здатність індивіда спонтано і безпосередньо виражати свої емоції, що проявляється у вмінні вести себе природньо і розкуто, демонструвати оточуючим свої емоції, усвідомлювати специфіку виявлення емоцій у поведінці, володіти збільшеним запасом радісного настрою;
- емпатія, яка включає в себе здатність передбачувати емоційний стан іншого, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації, вміння зрозуміти внутрішній світ іншого на основі співчуття, співучасті, постановки себе на місце партнера, а також здатність до наслідування;
- рефлексія своїх емоційних станів – це процес пізнання особистістю себе й своїх емоційних станів, прояснення відношення до себе оточуючих.

Відповідно до отриманих даних, виникає наступне експериментальне завдання – розробити механізм оцінювання рівня сформованості емоційної гнучкості психологів, що і обумовлює тему подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л.М. Аболин. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1987. – 264 с.
2. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика / І.Ф. Аршава. Дис... д-ра психол. наук: 19.00.02 / Дніпропетровський національний ун-т. — Д., 2007. — 480арк. — Бібліогр.: арк. 381-405.
3. Асмаковец Е.С. Психологические факторы и условия развития эмоциональной гибкости учителя / Е.С. Асмаковец. Дис. канд. психол. наук: 19.00.07. – М.: 2000.
4. Лобач О.О. Емоційна культура майбутнього вчителя як умова емоційної вихованості дитини / О.О. Лобач // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Вип. 5/6 (26/27). – Полтава: ПДПУ ім. В.Г.Короленка, 2002. – Серія “Педагогічні науки”.
5. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 2002. – 400 с. (Серия «Библиотека психолога»).
6. Митина Л.М. Эмоциональная гибкость учителя: Психологическое содержание, диагностика, коррекция / Л.М. Митина, Е.С. Асмаковец. – М.: Флинта, 2001. – 192 с.
7. Семенова Е.М. Тренинг эмоциональной устойчивости педагога [Учеб. пособие] / Е.М. Семенова. – 3-е изд. – М.: Психотерапия, 2006. -
8. Шейко А. Психологічна стійкість юнацтва у критичній ситуації / А. Шейко // Освіта регіону, 2013. – №3. – С.173-184.

References translated and transliterated

1. Abolin L.M. Psihologicheskie mehanizmy jemocional'noj ustojchivosti cheloveka [Psychological mechanisms of human emotional stability]/ L.M. Abolin. – Kazan': Izd-vo Kazanskogo universiteta, 1987. – 264 s.
2. Arshava I.F. Emocijnna stijkest' ljudini ta її diagnostika. [Emotional stability and its human diagnostics] / I.F. Arshava. Dis... d-ra psihol. nauk: 19.00.02 / Dnipropetrovs'kij nacional'nij un-t. — D., 2007. — 480ark. — Bibliogr.: ark. 381-405.
3. Asmakovec E.S. Psihologicheskie faktory i uslovija razvitija jemocional'noj gibkosti uchitelja [Psychological factors and conditions of development of emotional flexibility teacher] / E.S. Asmakovec. Dis. kand. psihol. nauk: 19.00.07. – M.: 2000.
4. Lobach O.O. Emocijnna kul'tura majbutn'ogo vchitelja jak umova emocijnoї vihovanosti ditini [The emotional culture of future teachers as a condition of emotional education of the child] / O.O. Lobach // Zbirnik naukovih prac' Poltavs'kogo

- derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni V.G.Korolenka. – Vip. 5/6 (26/27). – Poltava: PDPU im. V.G.Korolenka, 2002. – Serija "Pedagogichni nauki".
5. Mitina L.M. Psihologija razvittija konkurentosposobnoj lichnosti [Psychology competitive personality development] / L.M. Mitina. – M.: Mosk. psihol.-soc. in-t; Voronezh: MODJeK, 2002. – 400 s. (Serija «Biblioteka psihologa»).
 6. Mitina L.M. Jemocional'naja gibkost' uchi- telja: Psihologicheskoe sodержanie, diagnostika, korrėkcija [Emotional flexibility teacher] / L.M. Mitina, E.S. Asmakovec. – M.: Flinta, 2001. – 192 s.
 7. Semenova E.M. Trening jemocional'noj ustojchivosti pedagoga [Ucheb. posobie] [Training the emotional stability of the teacher] / E.M. Semenova. – 3-e izd. – M.: Psihoterapija, 2006. -
 8. Shejko A. Psihologichna stijkist' junactva u krittichnij situacii [Psychological resilience in youth crisis situation] / A. Shejko // Osvita regionu, 2013. – №3. – S.173-184.

Lukasevych O.A. The development of emotional flexibility in future psychologists. The article is dedicated to the problem of the emotional component of psychologist' professional activity. The concept of "emotional flexibility" in modern psychology has been analyzed. The analysis of the psychological structure of the individual emotional flexibility of psychologist has been presented. The effective diagnostic tools to determine psycholohichnh features of emotional flexibility have been considered and selected. As a result of the empirical study it has been confirmed the presence of structural components of emotional flexibility of future psychologists, such as: emotional stability, emotional expression, empathy and reflection. It was found that emotional stability as a component of emotional flexibility includes general adaptability to human life, the ability and the need to understand and manage their own and others' emotional states, to overcome negative emotional reactions, the ability to find adequate explanations and realistic detection. The individual ability directly and spontaneously express the emotions, to understand the specific detection of emotions in behavior, to have increased joyful mood has been attributed to emotional expression. Empathy component has been determined. This component is characterized by the ability to predict the emotional state of another act in a shortage of output information based on empathy, complicity, and the ability to imitate. Reflective component has been represented as a process of learning the persons themselves and their emotional states, clarifying the relationship to their surrounding. These components of emotional flexibility interrelated, interdependent and form a coherent structure.

Keywords: emotional flexibility, emotional stability, emotional sensitivity, emotional expression, reflection, empathy, emotional regulation, emotional orientation.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СОМАТИЧНО ХВОРИХ ДІТЕЙ

О.Г. Малина

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри практичної психології
Запорізький національний університет

Малина О.Г. Психологічний аналіз особливостей емоційної сфери соматично хворих дітей. У статті наведені результати експериментального дослідження особливостей емоційної сфери соматично хворих дітей на прикладі хронічних серцево-судинних захворювань. Теоретичний аналіз означеної проблеми та результати експериментального дослідження дозволили визначити, що у дитячому віці наявність захворювання зумовлює особливі умови та специфічну ситуацію соціального розвитку, що значно ускладнюють і деформують процес психічного розвитку і особливо гостро проявляються у актуальних емоційних станах дитини. Серед них домінуючими виявляються виражена тривожність та астеничні стани. Соматично хворим дітям притаманні низька стресостійкість, емоційна напруга, замкненість у собі, труднощі у відносинах з іншими, виснаження життєвої енергії, відчуття безсилля, стан безпорадності, усвідомлення власного безсилля, вороже ставлення до нового та навколишнього світу, соціально-психологічними наслідками чого стають зниження самооцінки, комунікативні труднощі та проблеми самотності.

Ключові слова: соматично хворі діти, емоційні стани, тривожність, стрес, астения, знижений енергетичний потенціал, самооцінка.

Малина Е.Г. Психологический анализ особенностей эмоциональной сферы соматически больных детей. В статье изложены результаты экспериментального исследования особенностей эмоциональной сферы соматически больных детей на примере хронических сердечно-сосудистых заболеваний. Теоретический анализ данной проблемы и результаты экспериментального исследования позволили определить, что в детском возрасте наличие заболевания формирует особые условия и специфическую ситуацию социального развития, которые значительно усложняют и деформируют процесс психического развития и особенно остро проявляются в актуальных эмоциональных состояниях ребенка. Среди них доминирующими являются выраженная тревожность и астенические состояния. Соматически больным детям присущи низкая стрессоустойчивость, эмоциональное напряжение, замкнутость в себе, трудности в отношениях с другими, истощение жизненной энергии, состояние беспомощности, осознание собственного бессилия, враждебное отношение к новому и окружающему миру, социально-психологическими последствиями чего становятся низкая самооценка, коммуникативные трудности и проблемы одиночества.

Ключевые слова: соматически больные дети, эмоциональные состояния, тревожность, стресс, астения, снижение энергетического потенциала, низкий самооценка.